

ЈАША ТОМИЋ

ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ

I

Веома ми је жао, што немам више при руци један од бројева негдање прашке "Епохе". Тамо сам тако рећи с буздованом нападао на све оне, који се усудише говорити о неком "јеврејском питању". Било је то пре једно четири године, а писао сам онако, да су Јевреји целог света могли бити самном потпуно задовољни. Некад било, но боље да није.

Ако је до исповести, ево исповедам, да се моји младићки назови не утреше у мојим грудма, али Јевреје и њихову ствар не могу више да браним. Није ми било лако преломити старом вером; ломио сам се до близу две године; напослетку су ме докази, озбиљно проучавање ствари и сами Јевреји, љуто – разуверили.

Тамо, у данашњој престоници Јевреја, у Бечу, зачело се моје разочаравање. Имао сам ладног, озбиљног, неумољивог учитеља. Није ми држао предавања; није ми доносио од оних силних књига, које су писане против Јевреја, само ми од времена на време говораше: "размотрите ово"; "припазите на оно"; "промислите о том и том" ...

Још памтим оне ноћи, које сам провео читајући или промишљајући о јеврејском питању; још се сећам оног бледила, које ме обузимаше, кад свањиваше зора, а ја не могах наћи разлога да браним своје старо уверење. Докази и истина, беху снажнији од мене, и ја сам подлегао.

Не написах горње ретке, и уопште увод, пгго ми се мили говорити о својој личности. То не! Али написах, да покажем, како сам ја посматрао некад јеврејско питање са оног истог гледишта, са којег га посматра готово сво наше новинарство. Ја сам то чинио онда, кад сам о јеврејском питању врло мало знао и врло мало мислио, а променуо сам убеђење, кад сам то питање озбиљно проучио, а проучио не само из књига, него и из - живота. За то молим свакога, да ме саслуша до краја, па онда нек суди.

Ја сам јеврејско питање изнајпре штудирао поглавито на аустријским приликама. У оно доба беше борба око бечке штампе већ решена. Од 13 дневних листова, који тада излажаху у Бечу, беху једанаест, и то најглавнија искључиво у рукама Јевреја. Ја сам пратио ту штампу, и згрозио се од њене покварености. Посматрао сам берзу, на којој царују Јевреји; посматрао сам штетан уплив тих људи по занатлијство, а знао сам већ од куће, шта бива од оних села у којима се настани само један једини Јеврејин. Видео сам и то, да је утицај Јевреја на трговачки сталеж - грозан. Трговац или мора много пре да пропадне, но што би према осталим приликама пропао, или мора морално да се почивути, тј мора да се служи у трговини оним истим, често неправедним средствима, којима се његови конкуренти, Јевреји служе.

Али сам видео још нешто, и то ме је канда највише сломило. - Данашње стање, данашње лоше друштвено уређење годи Јеврејима, јер под данашњим стањем они, али и само они напредују. Јевреји су у истини најконзервативнији елеменат у овој држави, само то не изричу, но своје убеђење крију под маском слободоумља. Они проповедају слободоумље прво зато, да други не дирају њих, а заступају и неко надрислободоумље у економском погледу.

Они су присталице такозване "слободоумне" манчестарске школе. Та школа

тражи од државе, да се у економске одношаје не меша, да остави ствари "како иду" и да никог не заштићава. Начело манчестарске школе је у два реда ово: "Држава треба да је задовољна ако у њој у опште цвета радиност и благостање, а како је то благостање подељено, то се државу нипгга не тиче". Да ће по тој "слободоумној" школи, још за 10-20 година народ радити као црв и богатство бити велико, то је истина; само да ће сво богатство отићи у руке Јевреја, то је још истинитије.

Но Јевреји су веома обазриви. Да не би држава у одиста слободоумном правцу створила здраве установе и то онакве установе, које би разним марифетлуцима сасекле руке, Јевреји драже једну народност против друге. Кад год је долазило до тога да се Славенима у Аустрији даде равноправност, јеврејска штампа је устајала против тога; кад год су неки Немци хтели поштено да попусте, јеврејска штампа, а у Бечу је готово сва штампа јеврејска, жигосала је те људе као издајце – Немштине. Дубока је политика Јевреја. Докле год се народности у једној држави гложе, дотле се не долази до напредних и корисних установа, а то Јеврејима баш и годи.

Јеврејима се не би могло замерити, кад би своје назадњачке назоре заступали јавно и отворено. То њихово гледиште могло би се начелно обарати, па ко победи. Али њихова дволична политика, којом иду на то, да важе у очима света као слободоумни, а опет за то да спрече напредак, може да буде по народности - смртоносна.

Говорио сам доведе поглавито о аустријским приликама. Но да се запитамо: "Јели у Угарској боље?" Не верујем, или бар не много. Код нас у Угарској устао је велики део Мађара, из чисто економских узрока, против Јевреја. Антисемитска, протужеврејска странка у Угарској, изабрала је приликом последњих саборских избора, 18 посланика. Ја знам да се из економских узрока и многи наши Срби љуто жале на Јевреје. Но ми Срби, па с нама и све остале немађарске народности ове државе, имамо још један поглавити узрок да се тужимо на Јевреје. "Пештански Лојд", који је у чисто јеврејским рукама, па с њиме и сва остала јеврејска штампа, успела је већ давно, да надражи Мађаре против нас. Хоћу да нагласим само ово: Оно оштро непријатељство, које је овладало после 1848. год. између Мађара и немађарских народности, било се временом утишало. Око 1867. год. није било о непомирљивости реч. Но то се непријатељство почело да пооштрава баш 1868. год., и то у добу. кад се Јевреји дограбише штампе и силе, те узеше да шире штетан уплив. Мађарски народ је осетио, да у држави није баш све онако, како би требало да је; он се већ питаше "шта је то?" - и осврташе се за реформе. Но ту се истаче јеврејска штампа. Она да би онемогућила реформе, и отклонила пажњу од себе, указиваше прстом на нас, на народности. Нас је та штампа денунцирала као опасне, као непријатеље ове земље; и хајка отпоче. Мађарски листови, а још више мађарски народ, наишли су на овај лепак.

И од тог доба, кад год је било Мађарима ма што тешко, нас су гонили. Мађарски се народ испрва на све то задовољно смешио; за часак се умирио, но то није могло дуго трајати. И опет наста незадовољство, а опет нам отрзаше једно по једно право и бацаху на олтар оне мађарске сујете, коју је јеврејска штампа и јеврејски уплив, распалио.

Сад као да ће скоро бити и томе крај. Подobar део мађарског народа растрезнио се; он увиде, да њему није лакше, и не може бити лакше, кад народностима затварају школе, и крње им автономнју.

Јеврејска политика као да је долијала. Јесте ли гледали "кесароше" по

вашарима? Они поплене туђе џепове па кад се подигне вика и хајка, онда на најдрскији начин ухвате неког ни кривог ни дужног, и подвичу гомили: "Ево га, овај је крив". Овој слици личи јеврејска политика у Угарској, као што личи јаје - јајету.

Подобар део мађарског народа увидео је већ, где лежи право зло; њему је већ почело да пуца пред очима; само ми народности још једнако понављамо о јеврејском питању неке фразе, које смо читали у јеврејским новинама; говоримо о неком лажном слободоумљу и човечношћу; бранимо Јевреје, који хоће да нас упропасте, а не видимо да тиме копамо себи гроб.

И ја сам за човечанство, али нећу и не могу да браним оне, који на ме подижу хајку, и гледају да ме упропасте. Онај, који због голе фразе: "човечанство" хоће да пропадне, алал му.

Ја сам 1882. год. у Бечу, у "клубу аустријских народности" држао предавање о "стародревном, средовечном и данашњем протујеврејству"; доцније сам штампао то предавање у виду чланака, у једном немачком листу, и сад се каним, да те чланке овде преведем и обрадим за српски свет.

Да изјавим још ово: Ја нисам за то, да се ми Србљи ваљда претопимо у чисте антисемите и да нам антисемитизам буде једини и искључиви програм. За сад мислим само то, да нам неће шкодити, ако поклонимо мало пажње јеврејском питању. У то име, хоћу да кажем своје мишљење.

II

Лорд Дизрајели (Биконсфилд), који је кроз толико година био министар-председник у Енглеској, беше пореклом Јеврејин. Што је наш народ робовао преко четир и по века, то се може преписати турској сили, али што је робовао ово последње две десетине година, то се има преписати поглавито "племенитом" Биконсфилду. Он је за сво време своје владавине, употребио сав уплив моћне Енглеске, да одржи трулу турску царевину; он је жртвовао понекад чак и интересе своје државе (нарочито финансијске), да хришћанске народе у Турској - Словене - остави и на даље у ропству. Енглеска тадања радикална опозиција, под својим припознатим прваком Гледстоном, није могла да обори уплив Биконсфилдов. Па и тада, кад 1875. год. плану херцеговачка диљка на Невесињу, тада, кад Србија и Херцеговина прискочише у помоћ својој браћи, па и Русија загази у ту свету борбу, био је и опет лорд Биконсфилд, који је на злогласној берлинској конференцији и опет бацио сав уплив Енглеске на вагу, да спречи коначно ослобођење славенских народа на Балкану.

Што је лорд Биконсфилд на берлинској конференцији устао да спречи ширење Русије, то се са гледишта некаквих енглеских интереса још даје разумети, али што је устао против ослобођења оне јадне и потиштене српске и бугарске раје, то се са гледишта тих интереса никако не може правдати. Да енглески народ није био противан ослобођењу балканских народа, то су показали његови зборови, митинзи, за време српско-турског рата; а то су још јасније показали избори, који су у Енглеској накратко после берлинске конференције оборили Биконсфилдову странку и истакли на површину његовог противника, Гледстона, који важи као највећи пријатељ некадање и садање раје у Турској. Држање лорда Биконсфилда на берлинској конференцији, може се дакле само тако разумети ако претпоставимо, да племенити лорд, овде није заступао као енглески министар енглеске интересе, него да је заступао као Јеврејин, јеврејске интересе. Догађаји су доказали, да Јевреји највећма мрзе Славене, а то ће бити по свој прилици за то, што се Славени до данас, бар на пракси, показују

најнеприступачнији јеврејском упливу. Но лорд Биконсфилд није се задовољио на берлинској конференцији само тиме, да пречи ослобођење славенске раје, него се поред те политичке бруталности и неслободоумља показао још и врло "слободоуман и човечан". Он је заступао начело, да сви источни народи, па и Румунија и Србија, морају признати Јеврејима потпуну једнакост, па је и продро с тим својим начелом. Херцеговачка крв, шумадински, његушки и московски батаљони, падали су дакле на разбојишту за ослобођење - Јевреја. Србин је још и данас раја.

Но још се није сасушило мастило којим потписахте источне државе протоколе берлинске конференције; још се није сасушило мастило којим потписахте ослобођење и једнакост Јевреја, кад се баш у тим истим западним државама које примораше Исток на то потписивање, отпоче да шири антисемитизам, протујеврејство. Од 5-6 година шири се протујеврејство у западним државама тако нагло, као што се до сад није ширила ниједна једина идеја.

Да се запитамо: Шта је то антисемитизам, протујеврејска струја? Но ако хоћемо на ово питање да одговоримо, онда нам се пре њега намеће друго питање а то питање гласи: Шта су Јевреји, и у опште јесу ли они народ?

Ми тврдимо да јесу. - Оно се до душе може приметити, да су Јевреји у старом веку изгубили своју државу и расули се по свету; може се приметити да су они у току даљег времена напустили свој језик, па да многи од њих данас напуштају чак и веру. То је истина, али се мора и то признати, да Јевреји данас поред свега тога, имају више заједничког у себи, него народи који живе у својој држави, говоре својим језиком и моле се своме, староме богу.

Чувени Француски научар Ернест Ренан, држао је на измаку 1881. или почетком 1882. год. у Паризу знаменито предавање о народности и народима. Он је тада изашао на среду с мишљењем, да народност и народ не зависи ни од тога, што извесни људи живе у једној држави; ни од тога, што извесни људи говоре једним језиком, па ни од тога, што верују једну веру. По Ренану је главна црта народности и народа та, ако извесни људи имају једну прошлост, једну садашњост а хтели би да имају и једну будућност.

Ми са своје стране не делимо потпуно мишљење Ренаново; нама изгледа, да он заједнички језик, заједничку државу и заједничку веру сувише мало узима у рачун, али му признајемо, да је указао прстом на нову особину народности, на особину, на коју се до сад врло мало освртало. "Хтети једно и исто", то везује и странце, а камо ли људе, који су имали једнаку прошлост, једнаки језик и једнаку веру, а имати разне тежње, то отуђује децу и од рођеног - оца. Срби потурчењаци, не отуђише се тако силно од куће, огњишта и своје браће, ваљда с тога, што почеше да се клањају полумесецу, него биће поглавито за то, што су са Мухамедовом вером скопчане и друге политичке тежње. Кад је већ о томе реч, ево науглед наглашујемо и то, да се по нашем мишљењу љуто варају они, који мисле, да неслагање Срба и Хрвата потиче из различне вере или разлике писмена, Боже сачувај! То неслагање има дубље узроке; оно потиче из разлике политичких тежњи, које су данас између Срба и Хрвата на жалост одвише велике. И све док се оне не уклоне, ми у искрено и трајно помирење Срба и Хрвата, ма колко да желимо, просто - не верујемо.

Јевреји дакле као што већ нагласисмо, имају заједничку прошлост, заједничку историју, а поглавито заједничке особине и тежње. И баш те заједничке црте,

обележавају их као засебан народ: њихова заједничка вера долази тек у другом реду. Немају дакле право они, који тврде, да су Јевреји само "религијозна секта", и да сви они, који устају против Јевреја, чине то због њихове религије. То је за цело подметање, јер у колико је нами познато, још ни један озбиљан антисемита, није замерао Јеврејима, што они имају у место "кршченија" - "обрезаније" или томе подобно.

Ми ћемо у осталом доказати, да се антисемитизам свију времена није никад борио против јеврејске вере, него против јеврејског морала, против јеврејских назора и против јеврејских тежња.

Овде би нас неко могао питати: "А зар нису јеврејски назори, произашли из јеврејског морала, а јеврејски морал опет произашао из вере"? Одговарамо да није, јер се обртно збило. Јеврејски морал, створио је баш новију јеврејску веру - талмудизам. Но о том ћемо доцније говорити.

За сад наглашујемо, да се Јевреји по карактеру већма разликују од осталих народа, но што се ма која друга два народа разликују међу собом. И баш у овој околности лежи по нашем мишљењу главни и једини узрок, неслагања осталих народа с Јеврејима. У овој околности лежи узрок, што се повика на Јевреје и антисемитизам провлачи кроз сву историју, јер одвише велике разноликости не можеш никад склопити и здружити. Јевреји су организована сила у држави, која иде на то, да остале држављане економски и иначе подјарми.

У овом тренутку, када је повика на Јевреје и опет постала општа, и антисемитизам јури "трчећим кораком" напред, ми хоћемо да изнесемо пред наше читаоце историју стародревног, средовечног па и данашњег антисемитизма. Ми изнашамо ту историју с тога, да покажемо пре свега сва она средства, која су до данас употребљавана против Јевреја, па на жалост нису помогли. А сазнати све оне путеве, којима је ишло до данас човечанство без - цели, то је велика добит, и олакшава могућност, да се удари једном правим путем. А тај пут се мора пронаћи, јер се овако више не може.

Ми ето јасно изрекосмо куда тежимо, а ако у току ове расправе падне која крупнија реч, или ако је која крупнија реч може бити већ пала; молимо да нам се опрости. Ми овде говоримо, јер хоћемо да дођемо до истине, а подбадање и ширење несугласности, нека је далеко од нас. "Та ми смо без разлике", као што рече један културни историчар "производ родитеља, дојкиње, климе, места, времена, образовања и стотину других околности, које све скупа нити су наша заслуга, нити наш грех".

III

Обично се говори, да је историја Јевреја од постања позната. Нама изгледа да то није тако. Ево зашто: Кад су Јевреји дошли из мезопотамских долина у Египат, ми видимо да имају доста савршен језик, развијену религију (веру у једног невидимог, свемогућег бога) и веома низак морал. Какав је био живот Јевреја у Мезопотамији то нам историја не може да приповеда, и тако излази, да је нами почетак јеврејског живота и јеврејског развитка - непознат. Но кад нам је тај развитак непознат, онда не можемо ни на најзанимљивије питање да одговоримо, на питање: зашто су Јевреји такви, какви су? А они су постали такви какви су, не случајно, него усљед разних природних закона, усљед климе, ране, усљед тамошњег земљишта и других околности, што све скупа упливише не само на телесни, него и на морални развитак народа, упливише на његов језик, религију итд.

Но ми не пишемо културну историју Јевреја, те нам с тога није толико жао,

што све то не можемо да испитамо, али ћемо покушати да протумачимо бар оно, што нам овде треба, а то је: Како је постао Јеврејски морал?

"Стари завет" није историја, али је тај завет постао усљед народних предања, а народна предања и ако нису истинита, она су у толико значајна, што се из њих могу видети обичаји и морал оног народа, у коме су та предања поникла.

Најстарија предања Јевреја почињу са створењем света. Одиста је значајно по јеврејски морал, да ми у тим предањима налазимо како већ први људи греше, њихови се синови убијају, а даљи су нараштаји искварени, да бог напушта на њих једаред потоп а затим "ватрену кишу". Ето како цртају Јевреји морал својих најстаријих предака; такав морал налазимо ми код њих и у доцнија времена, која већ упознаје и расветљује историја.

Па како је постао тај хрђави, јединствено хрђави морал код Јевреја? Ми смо се дуго мучили о решењу тог питања, и ево износимо га.

Најстарија јеврејска народна предања, њихова историја и данашња статистика дата показују нам, да су се Јевреји од свију народа највећа размножавали, па се и данас тако размножавају. Нами изгледа да је то њихово неприродно размножавање било први узрок њихове покварености. Вероватно је бар, да је код Јевреја још у најстарије доба наступала она околност, коју околност енглески национални економ Малтус, данаске Европи прориче. Намножавање људства било је код Јевреја јаче и наглије, него размножавање производња и сретства за живот. А где то наступи, тамо мора наступити зверска борба за опстанак - отимање. Та је околност по нашем мишљењу произвела код Јевреја - разврат. Кома се ово тумачење не допада, тај нека тражи друго, али то тек нико не може порећи, да је живот у Јевреја све од најстаријих времена био необично - покварен. И та поквареност, тај разврат је узрок, те је још у најстарија времена поникао антисемитизам, протујеврејство.

Египатски фараони били су прве антисемите. Јевреји су били у Египту политички подјармљени, и из тога се може већ закључити, да им није било лако. Али су Египћани са Јеврејима много горе поступали, него са осталим народима који беху подјармљени.

Познато је, да је Фараон једаред заповедио, да се сва јеврејска деца, мушкарци, баце у воду. Но доцније је ишао још даље, те да би се отресао свију Јевреја, изгонио их је из своје државе. Јевреји веле, да их је пустио на слободу, но то је невероватно. Да их је "пустио на слободу" из пријатељства, он не би био пре тога покушавао, да јеврејску мушкадију - подави.

Па зашто су Јевреји протерани из Египта? То се најбоље види из доцнијих догађаја. – По исказу свију историка, били су Јевреји после исхода из Египта тако покварени, да њихов вођа и пророк Мојсеј није имао куражи, да их одмах води у обетовану земљу, и да с тим нараштајем оснује нову државу. Него је он за 38 година водио Јевреје по пустињи, водио их је около брега, а то с тога, да дочека смрт старог поквареног нараштаја, и да са новим, бољим прираштајем, отпочне стварање нове државе.

Десет заповеди божји, које је Мојсеј скинуо са горе синајске, и у којима се вели, шта све Јевреји не треба да чине, показују јасно, шта су у оно доба они одиста чинили.

Установе, које је Мојсеј завео међ Јеврејима, допадају се многим историцима. Ми то мишљење не можемо да потпишемо. Признајемо, да је Мојсеј био дубоки филозоф, умни творац нове религије, али он, који тада стајаше на челу Јевреја, није био никакав државник. Он је до душе увидио јеврејску поквареност, он је увидио штетан уплив који је морао по државу отуда произћи; он је хтео томе

штетном упливу да стане на пут, имао је и моћи за то, али у место да створи такве државне установе, из којих би морал произашао као природна последица, он се задовољио тиме, да тај морал - придикује. Но та теократска, поповска, држава морала је проћи као и све оне религијозно-државне секте у Америци, морала се расути.

Ми се позивамо на државне уредбе у староме Риму и Грчкој. Религија у старој римској и грчкој држави била је – многобоштво. Ти су богови, као што их је народ веровао, били искварени: ратовали су једно с другим, опијали су се, а кад им је било дуго време, онда су ишли богињама у посету и преклињали. Та је религија иначе песничка, лепа али нема у себи никаквог морала. Па опет је зато било времена, кад је у Риму и Грчкој, поред све те религије, био народ моралан, пун пожртвовања и врлине. То је било онда кад су државници створили здраве државне установе. Мојсеј то није умео, он је у место тога створио лепу - религију и јеврејска поквареност трајала је и ширила се и даље.

Немамо нужде да пратимо политичку историју Јевреја корак по корак, само наглашујемо, да их кроза сву ту историју видимо огрезле у крајњем неморалу. И тада, када владаху њима њихови тирански краљеви ("мудри Соломон" био је најгори од свију); и тада кад беху подјармљени од Бабилонаца, Перзијанаца, Македонаца и Римљана, они остадоше једни те једни.

Читава јеврејска литература онога времена, изузимајући чисто црквених списа, беше антисемитска. Најзнаменитије су у тој антисемитској литератури - "књиге пророка". У тим књигама устају поједини Јевреји против грдне покварености свога народа, устају са далеко опоријим речима него што то чини данас – Иштоци. Ти "пророци" и претсказаше напоследку своје поквареном народу шта ће га снаћи. Речи Јеремије пророка: "Неће вам ни камен на камену остати" испуниле су се са разорењем Јерусалима потпуно.

Из средине поквареног Јеврејством видимо да се рађа човек пун духа и моралности - Хилел! Он покушаваше свом снагом да изазове преображај, но њега гоне и исмевају. После Хилела устао је Христос.

Нужно је да се уживимо у оно доба; нужно да за часак представимо себи све оне прилике које су тада владале, па тек онда можемо разумети Христову намеру. Христос није устао против старог завета; Христос је примио за основу своје религије оне исте "десет заповеди божје", које је писао Мојсеј, и које су Јевреји и пре Христа имали. Сва разлика између тадање јеврејске религије и Христове нове науке креће само у једном правцу. Христос се није препиро о суштини св. Тројице, о лебу и вину итд.; око тих ситница узеше тек апостоли а још више црквени сабори да се свађају, као да је то главно у Христовој науци. Христова наука, она чиста наука, коју је он проповедао била је наперена против церемонија. "Ви знате заповеди божје", вели он Јеврејима, "али их не вршите. Ви идете у Храм, али тамо тргујете", вели он, и јеврејске свештенике, који су огрезли у неморалу и калу, тера бичем из храма божијег. Њему није доста што се неко као онај Фарисејац грува пред олтаром у прса; он тражи дела и указује на - Самарићана. Христос се заузима за сироте и подјармљене; он је проповедао једнакост, велећи: "сви сте ви једнаки". Да! Христос је хтео да се десет заповести божије врше, а не само шапућу пред олтаром, и то је главна основа због које је устао против тадање јеврејске религије. Но све беше узалуд. Јевреји су грцали у деморализацији; њихове установе беху јадне и траљаве, закони лоши, а на ђубрадма не ничу њежни цветови, па ма их по сто пути сadio и заливао. Требало је преобразити само земљиште, па да буде другачије.

"Водица" ту слабо помаже. Данас си, рецимо, исчупао зло, но ако је земљиште остало старо, зло ће опет нићи. Требало је дакле оборити јеврејске државне установе; но не беше никога, који би то учинио. Политичка странка у Јевреја, такозвани "Фарисејци", који су тражили слободоумније и демократичније државне установе, није била довољно јака, да продре.

Христос се био латио гигантског посла, он се одрекао Јеврејства и отпочео да проповеда општу слободу свију људи. Апостоли, а још више великодостојници црквени, изопачише Христову науку, они је скренуше са правог пута а задавише је у пуке церемоније. Јевреји имадоше опет таман толико силе и државног ауторитета, да прикују Христа о крст, те да као држава, угину за навек...

Ето то би било у мало речи историја стародревног антисемитизма. Та је историја доста свестрана и ми је понављамо у неколико реди. Најпре је покушао Фараон да потамани Јеврејство, и почео да баца у воду сву њихову мушку децу. Но и стародревни варварин преплашио се од тог средства, те се задовољио напослетку тиме, да свој народ сачува од јеврејске покварености. Да би то постигао, он је протерао Јевреје из земље. То је био антисемитизам, кога покренуше странци против Јевреја.

Али има, као што смо видели, и антисемитизам, кога су појединци Јевреји покренули против покварености свог народа. Тај антисемитизам био је узвишен, он је хтео покварено Јеврејство, не да уништи, но да га реформише, поправи. Цељ је била ваљана, али су средства била слаба, недовољна. Уместо да се антисемите бацише на политичко поље, они узеше да придикују.

А једном народу казати: "буди добар и поштен", значи толико исто, као кад би му казао "буди образован" то се не да онако од једне речи постићи. За оно последње нужне су добре школе, за оно прво здраве државне установе.

IV

Талмуд ...

Кад падне кап воде на усијано гвожђе, не шикће већма, но што шикћу Јевреји и њихови пријатељи кад у књижевности и новинарству падне та кобна реч: талмуд.

Вазда научени да вичу за полицијом и државним тужиоцем, и овога им је пута прва реч, како је то – дражење. Са привидном срчбом, али у ствари са несравњивом надутостићу одричу Јевреји способност сваком нерабинеру, да се пача у расправу, кад је о талмуду реч. "Веран превод талмуда не постоји", веле они, "а јеврејски оригинал, не могу да разуму, лајици". - Истина!

Али нека нам се допусти да приметимо како је довољно, проучити онај део књижевности, који се бави јеврејском историјом и јеврејским одношајима, па да се човек подпуно подучи о талмуду. Оне историје Јеврејства, које су писали рабинери, садрже у себи превод многих и важних места из талмуда. Та места или се баве корисним поукама за живот, или кипте од морала и човекољубља. И дотле би било све лепо.

Међутим је у новије доба устао професор прашког свеучилишта за оријенталне језике, др Ролинг, и наштампао читаву књигу извода из талмуда. Из те се књиге види, да у Талмуду одиста има моралних и лепих поука, има божанствених израза о љубави према ближњему, само се види и то да по науци талмуда Јеврејин мора сматрати само Јеврејина за свог ближњега, и сваки Нејеврејин, не само да није Јеврејину ближњи, но није ни човек, а ко не човека, мора сваки Јеврејин ићи на то, да Нејеврејина вара, упропашћује, па и убија. Изрази, којима части талмуд Нејевреје, тако су ниски, тако брутални, да ик овде не ћемо ни

повторити.

Доктор Ролинг је знао шта га чека, кад његова књига изађе. Он није хтео да се с јеврејским рабинерима грди, но положи једном новчаном заводу доста велику суму новаца, и обрече те новце сваком ономе, који му докаже, да у његовом преводу талмуда, има ма и само једне једине неистините речи. Тај новац не заслужи до данас ни један рабинер, али су они сви скупа обасули др Ролинга с читавом литературом - грдњи.

Већ и из овога што доведе наведосмо, види се, у чему је ствар. Но ми нећемо да се задовољимо само с ауторитетом др Ролинга, но ићи ћемо у испитивању и даље. Изјављујемо унапред, да се с талмудом у опште не би занимали, кад не би морали. Оно доба, од разорења Јерусалима год. 70. пос. хр., па све до 1040. године назива се у историји Јевреја - "талмудско доба". Ко дакле није начисто с талмудом, тај не може разумети и оценити ни "талмудско доба", па ни доцније догађаје.

Не само XIX., но већ и XIII. век има свога др Ролинга. Домен, велики зналац талмуда, устао је 1239. год. и оптужио талмуд папи Глигорију IX. Папа је саставио суд и тај је суд осудио талмуд, да се има - спалити. Француски Краљ Лудвиг, не хтедне веровати ни папи, ни оном суду кога је папа саставио, но састави сам нови суд. Томе суду је председавао тадањи канцелар парижског универзитета; на томе суду је био и сам краљ. Сазвао је и Домена, који је тужио талмуд, сазвао је и рабинере који су бранили талмуд и пустио их да заступају своје назоре. Р. Јахил, главни говорник рабинера држао се добро, али је морао много што шта да призна, и нов је суд потврдио првобитну пресуду. У читавој Француској подигли су гломаче и спалили све егзампларе талмуда, које им дођоше до руке, а то све, као што је у пресуди гласило, "због злочести и неморала". После неколико десетина година - 1264. - наредио је и краљ Јаим од Арагоније, да се спали талмуд.

Против ових пресуда подижу јеврејски рабинери још и данас - протест. Они тврде, да су тадање судије које осудише талмуд, били неуки јеврејском језику, а да осудише талмуд из верске мржње. Но ми ћемо да се позовемо на једног научног судију, о коме нико не може рећи да је мрзио Јевреје. Тај је судија Др. Х. Грец. Он је и сам рабинер, велики зналац талмуда, а написао је по јеврејским изворима "Историју Јевреја" у некаквих 14 књига. Та "Историја Јевреја" писана је у главном тако ласкаво по Јевреје, да је ту књигу о свом трошку издало јеврејско "друштво за ширење јеврејске литературе". Др. Грец пише у тој својој "Историји Јевреја" о значају и садржају талмуда међу осталом овако: "Талмуд је био осуђиван и спаљиван, али то само с тога, што нико није хтео да види и његове добре стране, но само хрђаве". Мало даље вели Грец ово: "Хрђаве стране талмуда могу се свести на три одељка. Прво и прво има у талмуду много ситница и маленкости; друго има у талмуду места која говоре о демонима - ђаволима - а треће има у талмуду непријатељских изражаја и упутстава против чланова других народа и других вероисповести".

Ми мислимо да се ове речи др. Греца не могу узети олако, а мислимо и то, да из њих јасно излази, како ће у талмуду ипак бити много што шта, што се противи десет заповедима божијим. У осталом ми држање данашњих Јевреја и њихових рабина, у овој ствари просто не разумемо. Та они за бога нису написали талмуд, но је тај талмуд постао у III., IV. и V. веку.

Па зашто не кажу та господа истину; зашто бар не рекну, да они у својим синагогама не проповедају више народу она места из талмуда, "која садрже непријатељске изразе и упутства против других народа и вероисповести?" Тада

им нико не би могао замерити; но они у својој дрскости хоће истину на очиглед свом свету да опорекну. То је неполитички, јер на тај начин они доказују своју заједницу са сваком тачком талмуда, они бране нешто, што се данас нити може нити сме бранити, и ми држимо, да ће отуда бити по њих кадтад хрђавих последица.

После разорења Јерусалима, беше политички живот Јевреја на издисају. Овди онди покушаваху неки од њих устанак, но тај не налазаше у народу одзива. Народ је учинио друго нешто. Он је као оно пацов напустио лађу која пропадаше. Томе и имају захвалити Јевреји што су се одржали, јер да су већма волели отаџбину и остали где су, од њих би данас било исто тако мало трага, као од Римљана. Но као што рекосмо, они се развијаше по свету, нарочито се населише у Вавилону, и створише "државу Израилђана". У тој држави беху зависни од Перзанаца, али су имали врло пространу аутономију. Њихова политичка глава, такозвани "екзиларх", био је по реду одма четврти после перзијског краља. Под тим сразмерно доста повољним околностима, почињу они да живе новим животом, и створише - талмуд. Дизали су цркве и прециконице нарочито у Вавилону; њихови рабинери прикупише старе јеврејске законе, законска тумачења, народне изреке, из којих се поглавито састоји онај део талмуда, што се зове "мишнах"; том делу додаше "гемару", (завршетак), док нису напослетку Рабина и Р. Јозе завршили књигу и изrekli: "нека буде проклет сваки онај, који ма само и једну реч дода или одузме од те књиге". Тоје као код нашег "вјерују".

Ми смо о главној садржини талмуда већ напред говорили. Сад кажемо неку реч о културној страни талмуда. Талмуд ма како да је у извесном правцу неморалан, он је писан од бољих људи, и имао је како се нами чини, политичку целу.

Да докажемо то: Јевреји беху у оно доба политички подјдрмљени и до крајности развраћени. О томе разврату пишу тадање јеврејске кронике, које је превео др Греџ, ово: "Јеврејски сељаци, били су у делању без поштења, у породичном животу без њежности; у одношајима са другим без поштовања, а нису ценили ни мало туђ живот. Јеврејски свештеници клонили су се и додира сељачког, да не упрљају о њих своје хаљине".

Кад се дакле узме у обзир овај разврат и политичка потчињеност Јевреја, онда се мора човек Рабини Р. Јозе-у и како се зову ти сви творци талмуда у неку руку дивити.

Они су се старали, да у талмуд унесу мудре законе и савете за практични живот, ("Не просипај прљаву воду, пре него што набавиш чисту"). Они су у талмуду наређивали своје народу да буде једно другоме брат, да се воле и помаже, а с друге стране уливали му зверску мржњу против његових политичких противника, против сваког оног, који није Јеврејин. Талмуд је дакле основао неку политичку религију, он је у оном варварском добу хтео да поучи Јевреје о томе, како ће што лакше одржати народности и материјалну "борбу за опстанак".

Ми сматрамо талмуд у неку руку за оно исто, што је и коран. Јевреји се много хвале, да је Мухамед позајмио од њих своју религију. То је истина; ми шта више идемо и даље, те тврдимо да су Мухамеданци и свој коран створили по талмуду. Јер и коран садржи у себи старе законе, савете, "моралне изреке", али уједно и науку, да су сви Немухамеданци пси, које сатрти и уништити ваља. Коран је одушевљавао и фанатизовао Мухамеданце; он им је у старије доба учинио велико политичке услуге, но данас ће их упропастити. Коран, т.ј. син, који је створен од талмуда, био је срећнији од оца. Османлије, Турци, одржали су

победу над осталим светом, и њихов коран поста закон, испуњавање његових прописа - врлина. Јевреји су били слабији, побеђени, и испуњавање талмуда беше увек сматрано као - злочин.

Ми смо рекли о талмуду онолико колико беше по нашем мишљењу нужно. Ми сад имамо у рукама кључ, којим ћемо отворити врата, која скривају тумачење средовечног антисемитизма и доцнијих догађаја.

V

Зашто су гонили Јевреје у средњем веку? - Па то је било због "верске мржње" - одговориће вам се на то. Јесте, али је ту и историја, а она вели да није тако. Ми хоћемо да признамо, да је тако рећи и ваздух средњег века био натопљен верским предрасудама и религијозном мржњом. Средњи век носи на души "крстоносне војне", средњи век је упрљао руке приликом "вартоломијске ноћи"; средњи век је погазио образ приликом "драгонада"; средњи век се обешчистио приликом "инквизиције"; папска моћ је у свом верском неслободоумљу и беснилу рушила читаве провинције, и клала читаве народе: - све је то истина, али та верска мржња није се односила и на Јевреје. Па како је то могуће? - Ево да кажемо:

Јевреје је спасла њихова верска надутост. Зна се, да Јевреји сматрају себе за једини "богом изабрани народ"; они верују да је бог за њих створио "обетовану земљу"; они верују у опште, да су некакве мазе - божије. Тој јеврејској надутости ласкао је и Мојсеј, па је ту надутост унео и у своју веру. "Прави бог, то је бог Семита, бог Јевреја" - веле они. Ко дакле није семита, није Јеврејин, за тога у оквиру јеврејске цркве нема правог блаженства; прави Јеврејин треба да се роди такав. Јеврејска религија је народна религија, она је по правди скучена само на Јевреје.

Христос је ударио другим путем; он је уместо верског народносног шовинизма, узео да проповеда - међнародност. Христова вера, није вера једног народа, него вера човечанства, вера свију људи. Бог о коме је Христос проповедао, не познаје никакав "изабрани народ", него су њему сви људи - једнаки, сви су његова равноправна деца. После овога што смо доведе рекли, види се јасно, да јеврејска вера беше врло примамљива и ласкава по Јевреје. они су се с тога и опирали Хришћанству, јер им је Хришћанство хтело да узме "верску превласт" и да их изједначи са другим народима; али се види исто, како вера Јевреја није могла да мами и очарава друге народе. Та ког ће им врага вера, која им као Нејеврејима унапред затвара врата - блаженству.

Римским папама, који су се у оно доба борили за моћ и превласт, није била опасна јеврејска вера. Јеврејска вера није тежила да овлада светом, она се ограничила само на један мали и раскомадани народ. Римске су папе моћ Јеврејства просто игнорувале, презирале, а упустили су се у крваву и зверску борбу против Мухамеданаца и против Протестаната, који су били опасни такмаци, јер су и сами ишли на то, да помухамеданче и попротестантишу читав - свет. Ето, ми мислимо даје то био узрок, што папска моћ у средњем веку није гонила Јевреје, а коме се то тумачење не допада, тај нека тражи друго, само ћемо ми историјом доказати, да Јевреји због верске мржње нису били гоњени. Када су Јевреји после разорења Јерусалима прсли на све стране, нигде их не предустретаху мржњом, нигде их нису гонили. Изгледа, као да је тај народ, који је остао без отаџбине и државе, изазвао дубоко сажаљење у тадањих владара. "Сеоба народа" беше у највећем жеку, али Јевреји не учествоваху у тој сеоби копљем и буздованом; они своја нова огњишта нису као други народи отели, но

измолити. Како су Јевреје примили у Бабилону, то смо већ напоменули, а сад додајемо, да су их и у Европи дочекали са искреним гостољубљем, а брамински краљ Ариви, понашао се према њима тако рећи кавалерски, и уступио им многе повластице.

У пространој франачкој држави, учинио је већ Карло велики доста за Јевреје; а краљ Лудвиг понашао се према њима до крајности пријатељски. Он им је дозволио да могу држати хришћанске раднике, дозволио им је, да могу држати отроке, па и то, да могу трговати с робовима. Краљ Лудвиг је Јеврејима за љубав наредио, да се вашар не држи више суботом, кад Јевреји славе, но у друге дане. Краљ је наименовао и нарочитог чиновника (Магистер Јудеорум), који се морао старати, да се права Јевреја не повреди. Но не само у франачкој држави, него и у Пољској беше дозвољено Јеврејима, да држе хришћанске робове, а дворци и палате, које сазидаше Јевреји у 11. веку у Чешкој и Моравској, сведоче јасно, да су они тада били - властеле.

О верском угњетавању Јевреја, нема у историји тога доба ни помена. У Бабилону имали су Јевреји академије и предикаонице, а школа на којима се предавала "наука о талмуду" било је у Вормсу, Мајнцу, Толеди и другди. О синагогама нећемо ни да говоримо, јер у јеврејске синагоге није нико дирао, па ни онда, кад су почели талмуд да осуђују, и да подижу за њега гломаче. Као занимљив пример навађамо, да је 1569. год. кад су Јевреје због њихове покварености почели већ да протерују из "црквених држава", да је велимо у том добу у тим државама било на сваку хиљаду јеврејских породица 72 синагоге. Та у самоме Риму било је тада не мање но 9 синагога. Кад су народи почели да се буне против јеврејске покварености, тада су папе: Грегор I, Александар II и Сикстус IV устали у одбрану Јевреја и прогласили сваки напад на њих, као - нехришћански. Кад су Крстоносци у Келну и Вормсу силом покрестили неке Јевреје, тада је Хенрик IV дозволио тим прекрштенима, да се опет поврате у своју веру.

У осталом мора се признати, да су Јевреји били ипак гоњени због својих верских начела, али је то с тога, што су се међусобно гонили. Они се беху љуто поцепали, и то на више страна. Присталице талмуда беху у већини, а умели су да се увуку и код дворова, те почеше све јеврејске протуталмудске секте крвнички да нападају. Кад је Јеврејин Јехуда-Ибн-Ерса 1149. год. постао у Шпанији дворски учитељ, он је измолио право, да може гонити такозване Карејце, који су хтели да одбаце талмуд, те да верују стару јеврејску веру. Распаљени фанатички рабинер Саломо и његов ђак Јона, тужили су такозване Мајмунисте, код Доминиканаца. (Мајмунисте су хтеле да поправе талмуд, и да га измире са тадањом филозофијом и духом времена). "Ви спаљујете невернике и јеретке своје цркве", говорио је Соломо, Доминиканцима, "спалите бар и јеретике наше вере". Ово све признаје и сам Греџ.

Држимо да је излишно набрајати даље примере. Толико се свакако може рећи: Да су талмудисте случајно имали ону силу и снагу у рукама, коју имађаху римске папе, они би без сумње много љуће гонили присталице протуталмудских секта, но што су гониле римске папе - протестанте. Та чак и "тридесетогодишњи рат", та најсрамнија пега на образу свега човечанства, није чинио Јеврејима многе неприлике. Један јеврејски научењак, кога спомиње и сам Греџ, говори о положају Јевреја, после тридесетогодишњег рата овако: "Јевреји нису баш много страдали приликом тог рата. Хришћански становници беху кроз осиромашили, борили су се крајњом нуждом и невољом, а Јевреји су опет бар што-шта спасли. Све што је у том рату поплачкано, пролазило је кроз руке

Јевреја, и ма да су тадањи намети били велики, опет су Јевреји имали отуда колико толико добити". Овако вели хисторичар који је пријатељски расположен према Јеврејима, а многи нејеврејски хисторичари говоре о "пљачкању мртваца" који падоше на бојном пољу за оно време, и криве Јевреје за то.

Па како, и зашто су гонили Јевреје у средњем веку? На ово питање није тешко одговорити. Треба човек да се осврне само на историју стародревног антисемитизма, па да средовечни антисемитизам протумачи. Узроци беху једни и исти, а последице беху само у толико разне, у колико су се државни одношаји изменили.

Кад оно о стародревном протујеврејству беше реч, ми смо још тада показали, да није било никога, који је био у стању да учини ма шта, што би Јевреје поправило. Напротив, ми смо показали да је од разорења Јерусалима у том погледу почело да иде на горе. Вера Мојсејова бар је предиковала морал, ал талмудизам, који се из те вере развио, није ни то чинио. Талмудисам је био ширио неморал, он је неморал узаконио. Талмудско начело: "Љуби те се; помажите се, али варајте, мрзите и убијајте све, који не верују вашу веру", није морално начело, но такво начело пре приличи за какву разбојничку чету.

Пуних двадесет векова, две хиљаде година, пиљили су Јевреји у талмуд као мачке у жижак, и посвећивали су се само њему. "Главни посао Јевреја беше у оно доба изучавање талмуда", вели Греци, "они су одгањали од себе и сан, само да се могу учити талмуду". Последице овога нису изостале. Јевреји беху у све државе братски примљени, јер их нису познавали. Осећали су сажаљења са изгнаницима, и за прво време беше им добро. Али кад Јевреји почеше да делају, те их народи упознаше, онда је почело гоњење и изгањање. Гоњени Јевреји нађоше себи нову отачбину, но за мало, па се и тамо изиграше и они морадоше даље. Тако је то трајало две хиљаде година, јер толико је требало, док су Јевреје у свима земљама упознали и - прогонили. У 16. веку беше хајка на њих општа.

Европом је завладала силна, неодољива протујеврејска струја, народи се ускомешаше и то доба називају Јевреји у својој историји "доба - пропадања". Но дај да завиримо у историју. Хадријанов закон (154. год.) кога су цареви Константин и Ираклије обновили, показује најјасније значај средовечног антисемитизма. Тај закон забрањивао је Јеврејима да живе у оном делу вароши, у коме живе Хришћани. Он значи: "Ми и Јевреји имамо сасвим разне назоре о свету и моралу; ми не приличимо једно с другим". Јустинијанов едикт (532.) ишао је даље. Тај закон је хтео да предупреди све штетне последице јеврејског неморала. Ево шта вели он: "Јевреји не могу сведочити против Хришћана, но само један против другог". Јевреји виде у овом опредељењу неправду, али немају право. Нека се само сете шта их учи талмуд. Талмуд налаже Јеврејима да сведоче лажно против Хришћана само ако могу шкодити, јер лажна сведочба није у том случају грех. Јевреји су тада обожавали талмуд, они су гинули за њиме, и зар Јустинијан није имао право, да сачува Хришћане од лажне сведочбе јеврејске. Па и остала ограничења Јевреја поникла су из сличних побуда. Јевреје су доцније истисли из звања чиновничких, њима су доцније забранили да држе слушчад и да тргују с робовима. То је и опет било усљед талмудских наредаба, да Јеврејин треба Нејеврејима, дегод само може, да вара и исцеђује. - Кад се човек за часак уживи у економске одношаје средњега века, онда му је на мах јасно, да су тадањи државни закони морали забранити Јеврејима и занате и посад, јер би се иначе Јеврејима у оба случаја дала прилика, да држе хришћанске раднике и хришћанске калфе, па да их према томе и варају и цеде. Једино што су дозволили Јеврејима, беше трговина, али су и ту сматрали тадањи

законодавци за дужност, подвикнути хришћанском свету: "Види ово је Јевреј, њему заповеда његова вера да те превари и упропасти. Чувај га се!"

Тако је поникао "чивутски жиг", управо наредба, која налагаше Јеврејима да морају носити једну жуту или бојадисану закрпу на горњој хаљини, а у неким крајевима морадоше носити нарочите капице. То беше за то, да их свет позна, те, да на први поглед знаде, с ким има посла.

Сва ова наређења жигошу Јевреји, па и многи хришћански хисторичари, као гоњење Јевреја, они виде у томе некакво дивљачко грубијанство, неправду и верску мржњу. Међутим о свему томе нема ни помена. Јеврејске синагоге и њихову религију нису никад дирали. Тадањи свет бранио се само од покварености јеврејске; он није хтео допустити, да га Јевреји по начелима талмуда упропашћују. То је све и то се средњем веку не може замерити. Он у својој обрани није могао да љуби Јеврејима руке, а ако наше модерно доба узмогне наћи њежнија и блажија сретства која ће нас спасти од јеврејске покварености, то ће бити његова дика.

Хајдете да потражимо по историји, и видимо, како је то било са протеривањем Јевреја из појединих држава и земаља.

До сада смо показали, како европским државама не беше ни на крај памети, да Јевреје одма с почетка ухвате безобзирно за раме и протерају. Тек онда, кад су се сва ограничења и све законске мере показале безуспешне, морало се приступити - крајњем средству - протеривању.

Агитација за протеривање Јевреја започела се у појединим државама веома давно. Ако смо добро погледали историју Јевреја, онда је арцивладика Ансегизус био први, који је после Фараона протерао Јевреје. Тога владика звали су његови савременаци због добротe "други папа", и за њега се зна, да је тако около године 877. пос. Хр. протерао због неморалног живота, из вароши Сенса, Јевреје и - калуђерице. Да је владика случајно протерао само Јевреје, сада би се још могло рећи, да их је протерао због верске мржње, али пошто је протерао и калуђерице, то је онда јасно, да ту вера није упливисала.

Кад су поједини Јевреји видели, куда ће да их одведе њихова поквареност, они покушаше да одклоне опасност од свога народа. Као такве покушаје бележимо саборе јеврејских рабина. Тако је на прилику сабор јеврејских рабина, држан у Мајнцу 1223. год. саветовао свом народу, да се окане непоштених сретстава према Хришћанима, да не прави лажне новце, да не вара итд. Но тај савет није помогао а хришћански свет бунио се све већма против Јевреја. Карл IV наложио је својим кнезовима, у "златној були" између осталог и то да морају трпити у својим областима - Јевреје. Из овог се наређења види, да су у оно доба ти кнезови почели већ да протерују Јевреје. Међутим зна се насигурно, да је Лудвиг IX 1254. год. протерао један део Јевреја из Француске и ако не на вечита времена. О даљим протеривањима Јевреја из Француске, из Немачке државе, из Чешке, Наваре, Пољске, Угарске, Шпаније, Португалије, нећемо изближе да говоримо, јер се то може наћи у свима већим историјама тих држава.

Но хоћемо да напоменемо нешто, што јако упада у очи. Сва та протеривања Јевреја не могу се свести на самовољу тадањих владара. Баш на против. Кад је н. пр. краљ Јован од Француске примио натраг Јевреје (1360. год.) дозволио им је повратак под условом, да се поправе, и назначио им рок од 20 година, у коме времену требаше, свој промењен начин живота да докажу. Тих двадесет година прођоше, но Јевреји остадоше стари. Њихови свештеници улагиваху се краљу, обасипаху лакоме француске дворјане с новцем, и краљ Јован је потписао

наредбу, да се стари рок од 20 год. продужује на даљих 5 година. Против овога се побунио народ, и тада, 1380. год. букнуо је у Паризу велики кравал и напад на Јевреје. Тако је и скупштина чешких нотабла закључила 1542. год. да се имају Јевреји протерати из земље. Цар Фердинанд се дуго опирао томе, но напослетку га намораше одвећ честе побуне народа против Јевреја, да горњи закључак изведе и Јевреје протера бар из дољне Аустрије, Граца и Прага. Да је скупштина чешких нотабла била у праву, то признаје и сам Грец у својој хисторији. "Прашка јеврејска општина", вели он, "била је у веома ружном гласу, код својих сестара. Њу су држали за зловну, ниску, безсавесну, отмичку и себичну. Главари те јеврејске општине чинили су сва могућа безакоња, а подмићивали су лажне сведоке јавно и на дану. Но Грец признавајући то, брани своје јеврејске сународнике тиме, што вели: "Кад су први пут протерали Јевреје из Прага, отишли су и добри и хрђави, а кад им би дозвољен повратак, вратили се натраг само јеврејски - олош".

Мислимо да смо навели и сувише примера, из којих јасно излази, да средњи век није гонио Јевреје, но да се само бранио од њихове покварености. Тај век није умео да поправи јеврејски морал, ни да измени њихове назоре, јер кад му дође на памет да подиже гломаче, и да на пламену спаљује јеврејске талмуд-књиге, било је већ доцкан. Талмуд се тада беше тако рећи већ "оживотворио", прешао им је у крв и прелазео по закону крвног наслеђства од оца на сина ...

Међутим се спремаху у Европи велике промене. Француска слободоумна филозофија устремила се на феудалне, власничке установе тадањег века, и прегну, да оживотвори начело слободе, братства и једнакости. Ове три речи беху Јеврејима таман добро дошле. Кад је победоносна, велика француска револуција избила у "народној скупштини" на површину и кад прегну, да даде правац не само Француској, но тако рећи, целом свету онда је јеврејски посланик Исак Бер, кога су изаслале лотриншке општине, покренуо питање о равноправности и ослобођењу Јевреја. У августу и септембру месецу 1789. год долазило је у народној скупштини, у тој ствари, до бурних и ватрених препирака, али је Исак Бер веома вешто поступао. Он је тада, као што то и данас чине Јевреји, представио Јеврејско питање, као питање вере, и наглашавао, како би то срамно било по слободоумну Француску, кад не би смела да се узвиси над верском мржњом. Француска народна скупштина, бар већина те скупштине, наишла је на овај лепак. Фраза је победила, и само тој фрази могу благодарити Јевреји свој данашњи положај.

Доцнија времена су показала, да је велика француска револуција решила јеврејско питање на дохват, без дубље штудије, и да такво решење није уродило добрим плодом. Фебруарске и мајске револуције 1848. године у Паризу, Берлину, Бечу и Угарској, подражавале су великој француској револуцији у многоме, па и у јеврејском питању. Лажна историјска претпоставка, да је јеврејско питање верско. отело је маха. Међутим данашњи, модерни антисемитизам, који као да из земље ниче, доказује да је јеврејско питање тада решено у хрђавом правцу. Ми бар мислимо, да ово нагло ширење протујеврејства, баш сад на измаку 19. века, не може бити без дубоких и оправданих узрока.

VI

Како се могло десити, да се Јевреји за тако кратко време дограбише ове економне и политичке силе, коју данас видимо у њиховим рукама? То се десило на врло природан начин. Дарвинова наука о наслеђству и прилагођавању, може

нам то лако протумачити.

Познато је, да су Јевреји мал - да не кроз пуних двадесет векова били трговци. У старом свету, а рекао Јеврејин, а рекао трговац, било је све једно. Међутим је показала наука, да од оца на сина не прелази у наслеђство само боја коже, форма лубање, но и друга својства. Дивљаци, који се верају по шумама, који живе у вечитој опасности од животиња, увек су на опрезу: они напрежу очњи вид и слух, те се код њих та чула јако развила. Но не само да су се развила, но путем наслеђства прелази та развијеност и од оца на сина. Дете у дивљака доноси собом на свет својство, да може одприлике трипут даље и оштрије гледати и слушати но ми. То је код дивљака. Код неких народа који живе при води, мору, развило се својство морнарско, код неких народа способност за ратовање; код Јевреја, који две хиљаде година искључиво трговаху, развило се својство - трговачко.

Кад су на измаку старог века, па и доцније, упале дивљачке ратничке гомиле у Европу, и напале на мирне народе, који су обрађивали земљу, могло се у напред знати, ко ће победити. Исто се тако могло знати ко ће победити, кад је француска револуција прогласила "слободну утакмицу", а дала и Јеврејима права, да у тој утакмици учествују.

У осталом је европском напредку испало за руком, да пронађе гвоздено оружје, те да њиме одбија дивље гомиле, а том ће напредку без сумње испасти и то за руком, да пронађе законско оружје, те се одбрани од дивљег нападаја и несавесне јеврејске утакмице.

Ми смо рекли: "несавесне јеврејске утакмице", а рекли смо то с намером. Јер није само "трговачки дух" и "трговачка вештина" с којом нас Јевреји побеђују, него се они у економској борби служе средствима, којима се огромна већина нејеврејског света неће служити из поноса, из савесности, из - поштења.

Ми смо већ говорили о јеврејском моралу. У старом веку био је тај морал тако рећи још у ваздуху; у средњем веку исписаше они тај морал на хартији, у талмуду, а у новом веку удружише се већ на основу тог морала.

Јеврејска дружина "Алианце универсале исраелите" обухвата Јевреје целога света. И шта хоће та дружина? Бори ли се она за равноправност Јевреја? Ни помислити. Претседник и оснивач те дружине, Кремије, разложио је 1860. год. у Паризу сасвим јасно целу тога друштва. По његовим речима треба јеврејска дружина, да се упне из све снаге, да извојује економску и политичку превласт и господство Јевреја, над осталим народима. Он је поновио тада речи рабинера Гајгера, које гласе овако: "Велика хисторијска драма није свршена и ако се већ Јевреји ослободише. Јерусалим је гроб Јеврејства; на гробу не пониче нов живот; Јеврејство мора да ускрсне у свом свету". И оно је - ускрснуло.

Треба само пазити на сложни и заједнички рад Јевреја из свију земаља, па да човек види јасно њихову тежњу за економском и политичком превлашћу. Такозвану "седму велесилу", новинарство, дограбише Јевреји на западу већ у своје руке, а велесилом над свима велесилама, милијуне, имају већ давно у рукама. Какву улогу играју Јевреји под таквим приликама, то ћемо сад да кажемо.

Ми врло добро познајемо сву ону гомилу узрока, које нас гурају у економску пропаст, те нам с тога и не пада на памет, да бедимо за све то само Јевреје и никог другог. Међутим не можемо терати ни истину у лаж и опорицати, да и Јевреји нису бар један од силних узрока, са којих у економском погледу овако нагло пропадамо. Ко није имао прилике, да прати оне штетне операције Јевреја по берзама и великим местима, тај нека посматра њихов рад по селима. Често се

ушуња један једини Јеврејин са завежљајем на леђи у село, а за десетину година видећете, где је са "шпекулацијом" постао највећи газда, а сво му је село не само презадужено но и - развраћено. Он шири разврат, да би лакше "напредовао": мути воду, да би zgodније - ловио. И ти Јевреји не једу баш свој леб у зноју лица свога; они нити имају већег капитала, нити већег образовања од осталих нејеврејских трговаца, па опет највећма "напредују". Наш трговац кад банкротира, он се убија, суседи чак и на његову децу показују прстима; Јеврејин што чешће банкротира, стиче тим већег кредита и уважавања у јеврејском трговачком свету, јер се врло добро зна, да није из нужде него из шпекулације банкротирао.

Ал ми овде умало нисмо узели да доказујемо, како је снег бео и да говоримо о стварима, које су сваком од нас пред очима, и на које треба само указати - прстом. Хоћемо само још да додамо то, како су све те беде које видимо по селима, још много веће у варошима, и да се невоља, коју Јевреји проузрокују у једном округу, може - измерити и доказати бројевима. Ево да наведемо пример за то: Пожунски и Визелбуршки окрузи много су роднији и богатији од многих других округа у Угарској. Према томе требали би становници тих округа да стоје много боље, но становници других округа. Али јест. У тим окрузима има највише Јевреја, и тамо је народ најсиромашнији. У визелбуршком округу је сиротиња од Јевреја тако исцеђена, да је до сад преко 2.000 душа оставило огњиште и одселило се у - Америку. Кома ово није јасно, том је узалуд говорити сто година. А из свега наведеног излази то, да су Јевреји, и ако не једини а оно бар један од главнијих узрока наше нагло растуће сиротиње.

У старом Риму, тамо иза вароши беху неки у пола порушени, опали зидови. За доба римских тирана, у времену крајњег разврата и покварености, било је на оном месту чудно шеталиште. Тамо одлазише кавалџери, а тамо се шетаху цуре са лепим али преживелим цртама; тамо се шетаху моме, са оним погледом у очима, који ти казује све ... Ако је момак на оном опалом зиду написао кредом име једне од ових цура, он ју је могао мало доцније, кад падне сунце, сигурно наћи на оном месту, "Та то је страхан разврат, тога могаде бити само у оном трулом Риму и то само у доба највеће покварености" - говоримо ми. Али немамо право што тако говоримо. Тамо у престолницама наше монархије у Бечу и Пешти, тамо на изворима наше "славе и величине", тамо одакле излази сунце просвете и културе, које треба и нас да огреје, нема тих римских зидова, али има нешто горе. Тамо је новинарство, а то је новинарство у јеврејским рукама. То новинарство и лаже и вара, и отима и развраћајује.

За неколико новчића, за два новчића од речи, можеш тамо написати све. Последња страна тих "светских новина" нема никакве друге цели, до оне, коју имадоше оне опале римске зидине. Тамо ћеш наћи не само на девојке, но и на мушкарце који траже муштерију. Наћи ћеш нпр. на огласе у коме се "нуди млад, леп, здрав човек, макар и старијим и ружним госпама за - секретара". Ти такозвани велики светски листови играју срамну улогу подвођачица, и полиција, која за такве ствари казни старе кезубе бабе, и не осврће се на јеврејске великоварошке новине, које то исто чине. Приповеда се у новинарским круговима, да су јеврејски редактори годинама измишљавали и штампали такве огласе, само да намаме свет, да то исто чини. Јевреји створише по нашим престоницама читаву литературу разврата, створише неке пикантне илустроване листове које у слици износе гола тела, у слову неке ствари које гоне крв у лице. И кад она сирота, јадна неискусна женска створења баш усљед напрезања тих новинарских подвођачица поклизну, те их једног дана видите да у свиленим

хаљинама, високим петама, и изазивајућим погледима шећу по јавним местима, тада ти исти новинари у предњем делу својих новина дижу ларму, како од ових "створења" њихове жене не могу да иду на јавним местима.

Овако понашање гони већ човека да помисли, како ти новинари само за то траже од полиције, да закрати тим јадним створењима шетњу по улицама, да би се оне морале у своме занату послужити огласима новинарским, те тако од своје срамне зараде уступити и јеврејским, г. редакторима један део. Јеврејство се дакле дограбило престолничке штампе те шири разврат по држави.

Јеврејска штампа чини још и друга зла. Она је скроз и скроз на продају. Жељезничка друштва, новчани заводи, сва већа подuzeћа, у њезиној су руци. Као што су оно бесни Арапи узимали "свадбарину", као што су немачки племићи у средњем веку силазили са својих дворова на друм и отимали трговцима "у име слободног пролаза" један део робе, тако и јеврејска штампа тражи од именованих друштава један део добити. То јој се мора дати. Она управља на жалост јавним мњењем, те јој морају давати удела и најбоља, најсолиднија предузећа, иначе о њима неће ући ни једна реч у јавност, или ће им напослетку наћи стотину мана. Ал и најгора подuzeћа она хвали и узноси за - новац. Тиме мами своје поверљиве читаоце на лепак, а слабо ју се тиче што ће ови у тим подuzeћима изгубити читаво имање.

О овим стварима могле би се читаве књиге писати, али ми хоћемо да нагласимо само нешто. Наш државни дуг је огроман; наша индустрија стоји на доста хрђавој нози; наша подuzeћа не цветају. Но поред свега тога стоје сви наши кредитни папири, све берзанске хартије несразмерно добро. Непоштено уздизање и хваљење тих папира од стране јеврејске штампе, подигло им је цену. Свет те хартије преплаћује, далеко изнад вредности, но то тако не може вечито трајати. Најмањи застој, најмања непогода у финансијском свету, свешће те папире на њихову праву вредност, произвешће код нас нови "крах", као онај од 1873. год. или ће, тај можда бити још страшнији. Ми стојимо данас очигледно на прагу финансијског краха, и то све имамо захвалити себичној и грамзивој јеврејској штампи.

VII

Није свима људима једнако, да издрже борбу за опстанак. Неко се још од колевке налази у сретним приликама, а други богме и не види колевке, па је томе тешко да се доцније уздигне и истисне на површину. Тако је то исто и код држава. Једна је у лакшим приликама, друга у тешким.

Аустро-Угарска је у веома црним политичким околностима. На путу, који би је одвео у напредак, испречило се пред њом као непроходно брдо - народносно питање. Преко тога мора она прећи, иначе неће никад видети сретних дана. Писац овик редака одиста није протерани и затуцани националиста. Он хоће да рачуна чак и с интернационализмом, с човчанством, али баш то гледиште човчанства захтева, да се поједини народи, који су делови тог човчанства, не гњече и не задрмавају у своме развијању. Народност није, као што то Јевреји тврде, неко болесно, измајсторисано чувство; него је то продукт хиљадугодишњег развитка појединих делова човчанства. Ти су се делови човчанства развијали под разним околностима, те су отуда код њих и постојале разне карактерне особине, разне боје коже, разне боје косе итд. А то се све боме не може свући ни скинути са себе, као какав стари капут.

Неком је пало на памет, да тврди, како је народносно питање покренуо тек Наполеон, да је с тога то питање поникло у данашњем веку, Бог би га свети

знао, како је та тврдња могла да прокрчи себи пута чак и код интелигенције, кад нема на њојзи ни мрве истине. Треба само прелистати историју, па ће се свакако одмах уверити, да народносно питање постоји, од кад народи постоје, и да је то питање играло улогу, од кад се зна да беше држава. То питање је, разуме се, у дивљој форми, захватило у ток римске царевине, и упропастило је. Само је слика и прилика народносног питања данас друкчија, па зато ваљда и мисле многи, да је то питање - ново.

Међутим ми том питању у Аустро-Угарској не можемо сврнути с пута. Оно је важније него што се мисли, а догађаји су доказали, да ми читаву своју снагу трошимо око тог питања, и никако да га решимо. Друге државе, које немају тог питања, могу да напредују на економском, просветном и политичком пољу, а ми се заглибисмо у том питању до грла и не можемо напред.

Време би било, да то буде једаред друкчије. Та ми ето политичка питања не решавамо с политичког гледишта; ми економска питања не решавамо с економског гледишта, а културна питања не решавамо с културног, него све скупа с народносног гледишта. Ми смо као неки чудотворни лекари, који и грозницу и запаљење плућа, и гушобољу и оток лече једном машћу. Наша се маст зове народносно питање. Кад је било у Аустрији питање о чешком универзитету, тада су странке најмање говориле о просвети, но су навађале народносне разлоге. А зар се у Угарској увео мађарски језик у наше основне школе из просветних обзира? Боже сачувај, него из народносних. "Изборни закон" и "подела срезова", граде се и у Аустрији и Угарској не онако, како то захтева политичка правда, но онако, како ће се народности изиграти. А како је у економским питањима? И ту се пре свега осврће на то, како ће се гњечити народности, него што се осврће на опште благостање. Хоћете ли и зато примера? У Угарској је најбољи пример, "чанговска политика". Неколико хиљада душа сели се из Угарске на све стране света, јер не може више да живи .. И код нас се влада није бринула о томе, да се поправи економско стање, те да се том исељавању стане на пут. Боже сачувај; нек се исељавају хиљаде, то је девета брига власницима, они се међутим задовољише тиме, да упну сву снагу те да грдним трошком и напрезањем доведу са стране неколико стотина Чангова и населе их у српске крајеве. Они хоће да разбуцају српски живаљ: - то је њихова економска политика. А у Аустрији? Кад је оно пре неколико година устао ратарски сталез у дољној Аустрији, склопио ратарске задруге и искао економске олакшице, тада се подигла јеврејска штампа и дала тим задругама други правац. Нарочито их је преклињала да потписују изјаве против подизања чешког универзитета. Сироти немачки ратари, који су до душе гладовали, али не хтедоше да их штампа жигосе као непријатеље Немштине, окануше се искања материјалних олакшица те се изјавише одиста против чешког универзитета.

У Аустро-Угарској су Јевреји највећи непријатељи народносног измирења. Колико пута устадоше аустријски Немци да се измире са Славенима, па је увек то предупредила јеврејска штампа. Тако је и у Угарској. Највећи Мађари су код нас јеврејски редактори око "Пешт Лојда" Тешко оном Мађару ко би рекао о народностима лепу реч, они би га прогутали, жигосали би га као изрода. Они узимају на се мађарску маску те народности руже и опадају најцрње пред Мађарима, а то све за то, да држава никад не изађе из ове народносне борбе и трзавице, да никад не створи напредне и корисне установе, но да остане ово труло и даље, јер само тамо где је труло, гоје се и напредују "јеврејски црви".

По свему што смо до сад рекли, види се дакле јасно, да је јеврејско питање економско, етичко, политичко и све друго, само није верско.

VIII

Говорили смо о прошлости протујеврејства, а насликали смо у главним цртама живот и рад Јевреја у - садашњости. Из тога се могло видети, да антисемитизам лежи данас тако рећи у ваздуху, да напредује и да ће непрестано напредовати. Сад се покрећемо, да разгледамо будућност антисемитизма. Будућност антисемитизма развиће се без сумње из садашњости, те је право да посматрамо програм данашњег антисемитизма.

Кад загледамо у историји последњих година, видећемо, да је у појединим крајевима Русије, Немачке и Угарске, било почешћих буна против Јевреја. А за то време било је и два протујеврејска конгреса, који тражише, да се мирним путем отклони опасност, која нам прети од стране Јевреја.

Ступањ, на коме се налази данас протујеврејство, може да изазове у човеку само страховање. У протујеврејске странке је данас много јача песница, него стваран програм. И ако јеврејска надутост и поквареност додија становницима наше земље пре него што испадне за руком умним радницима, да створе програм, по коме би се могло тој покварености доскочити, онда ће имати посла - песница. То је очигледно. Према томе Јевреји и њихови пријатељи раде против својих интереса, кад траже строге мере против антисемита. Они могу да ограниче само развитак умног антисемитизма, али онај антисемитизам, који мрзи, мрзи и опет мрзи Јевреје, остао би.

Није тешко обуставити антисемитске новине, и забранити скупове протујевреја. Ал шта ће се постићи тиме? Кад ратар легне под својим задуженим кровом, кад под тим кровом, који је у ствари већ у рукама јеврејским, проведе будан читаве ноћи, ко ће му забранити, да не мисли на Јевреје. Занатлија и трговац, сви они, који кују и шију, који се муче и продају, и које потискује јеврејска конкуренција, виде у Јеврејству узрок свеколиког свог зла. Они Јеврејима подтурују и оно, за шта им Јевреји чак и нису криви. Ко ће тим мислима стати на пут? Сила зацело неће, јер не може.

Антисемитска струја поникла је баш у простом народу. Прост народ је далеко пре викао на Јевреје, но што су то чинили књижевници и новинари. У Русији, у Немачкој, па и код нас, устао је народ у неким крајевима батинама против Јевреја, јер није знао, како ће друкче да си помогне. Да су на челу тога народа у оним крајевима стајали људи свесни и образовани, не би можда дошло до тог песницења и батинања, јер би ти људи повели народ у уставну борбу против Јевреја. У осталом указујемо на историју. Указујемо на средњи век и његове честе сељачке буне. Тада није било новина, ни конференција, па се опет народи о својој рођеној памети бунише.

Велимо дакле: велики број антисемита, који расте из дана у дан, и мртав антисемитски програм, не допада нам се. Антисемитизам се не може више спречити, треба дакле развити његов програм и мирним путем решити то питање. Треба дакле радити на томе, кад се народу додија ово чудо које трпи од Јевреја, да тада изађе пред сабор и каже: учините то и то, а не да почне опет да дави и бије Јевреје.

Умни антисемитизам свршио је такви део задаће. Он је поставио тек негативан програм. Он зна шта га тишти; зна шта га боле; види где је зло, али нема позитивног програма, не зна како би се могло то зло излечити. Антисемитизам гомиле може расти; може стећи себи све више и више присталица, а то ће и

бити, јер нико неће мирно да трпи зло, али ни умни антисемитизам не сме остати на свом месту, на коме је данас. Што се тиче програма о томе вели тај манифест ово: "Први антисемитски конгрес у Дражђанима не мисли да постави подробан програм, на основу кога би се могло решити јеврејско питање". (Други антисемитски конгрес у Кемницу 1383. год. није такође поставио никакав програм). А да је програм нуждан, и да се без њега не може бити, то је јасно. На конгресу у Дражђанима, па и изван конгреса, појавила се нека такозвана радикална антисемитска фракција, која тражи од државе, да протера Јевреје. То би већ био програм, али ми сумњамо да би се могао извести. Јевреје су протерали до данас већ толико пута, мал да не из свију држава, па не поможе. Управо то је средство помогло једаред, и то онда, кад је Фараон прогонио Јевреје. Но тада су били Јевреји народ, који се занимао са земљорадњом и сточарством, народ који је радио, и они су тада и основали своју засебну државу.

А доцније? Е доцније није могло никако испасти за руком, да се оснује Нова Јеврејска. А то се више пута покушавало. Ево да наведемо само један такав пример из XVI века: Јеврејски пустолов Јосиф Наксос умилио се јако турском султану Солиману. Он је имао лепу сестричину у султановом двору, а тадања дружина јеврејска у Венецији давала му је силне новце, те је он и с новцем куповао наклоност турских великана.

У оно доба били су Јевреји мал-да не из свију европских држава протерани, па се међу њима пробудила чежња за оснивањем јеврејске државе. Султан Солиман хтео је да им задовољи жељу. Варош Тибериас (у Палестини), беше тада порушена, па и околица њезина састојала се из самих рушевина. Султан је дао варош Тибериас и околних седам места наново сазидати, и поклонии је ту малу државицу Јеврејима. Нубијски паша је гонио Арапе, да кулуче при зидању; Наксос је надгледао, и Јевреји су могли доћи на готово. Ал нуто чуда, ниједан се Јеврејин не усели у ту поклоњену и озидану државу. Они се изговараху, да су неуки у пољским пословима. Тада су Наксос, његова сестричина и новци венецијанских Јевреја, приволели Султана, да подигне у "Новој Јеврејској" свиларе. Али се и опет не усели ниједан Јеврејин. Они су тражили, да Султан насели и Арапе у њиховој држави. Мучно им беше да раде макар и у свиларама, те хтедоше и опет да живе о зноју других. То им султан није испунио, јер беше на врхунцу своје славе, па га беше срамота, да Арапи, Мухамеданци, буду поданици -јеврејски.

Та није ли се 1882. год. "узбунила" цела Европа, кад оно на леп начин протера Русија један део Јевреја из своје државе. Те Јевреје нико није хтео примити.

Тада су говориле дипломате, да свака држава мора држати своје Јевреје и да их не сме натуривати другима на врат. Дакле куда ћете с Јеврејима?

Фараон је најпре хтео да подави Јевреје, али се после смиловао, те их је само протерао. Кад би ми данас покушавали, да их протерамо, морали би доцније да их подавимо, јер не би имали куда.

Дакле ограничења? Ми велимо да и то не би помогло. Јевреји би нашли пута и начина, да се ограничењу уклоне с пута. За времена Доминицијана увели су нарочиту "јеврејску порезу". Тада су Јевреји крили своје порекло. Њих су тада утеривачи порезе свлачили, те загледали и визитирали, а ми то тек ваљда не би радили. А они би, ма како и ма чим да их ограничите, крили порекло, јер би се покрстили. Какве би нам вајде било од туда. Шта значи вук кад га однесеш у цркву? Вук, па вук.

Али зар може и сме држава мирно да гледа где њени држављани у борби против

Јевреја материјално пропадају. Зар она може и сме да гледа, где њени држављани, да би се сачувала од пропасти, постају и сами у моралном погледу Јевреји? Држимо да не може, јер би то било опасно по државу. Па шта да се ради? Начин мора тек да се пронађе, а ми ћемо да кажемо о том своје мишљење. Ком се не допада, нека тражи други, бољи, ми ћемо га радо усвојити.

IX

Јеврејима се највише замера то, што се они у борби за опстанак служе неморалним, па и незаконитим средствима. На ову оптужбу одговарају Јевреји ово: "Ми живимо у уређеној, законитој држави; а у таквој држави казни се све оно, што је незаконито. Но нас закон оставља на миру, значи, да не чинимо ништа неправо, с тога нам се скините и ви с врата".

Па имају ли Јевреји одиста право, кад овако говоре? Они би имали право, кад би код нас владали здрави законски одношаји, али су наши законски одношаји болесни. Нужно је да кажемо коју реч више о томе.

Сваки народ има извесно мишљење о томе, шта је право а шта није, шта је добро а шта је зло. То мишљење није код свију народа једнако. Има народа, који држе једну и исту ствар као добру, а други као хрђаву. Да ли народ има моралније или неморалније појмове; то зависи од његове образованости, од његове религије, од његових културних особина. Мишљење народно о томе, шта је добро а шта је зло, сачињава појам о - праву. Појам о праву ухватио је код сваког народа корена, и из тога се развило такозвано "обичајно право". Обичајно право написано и утврђено, зове се - закон. Чувени писац државног права Блунчли, вели у својој књизи "Алгемајне Штатслере" о тој ствари ово: "Ако се писан закон не оснива на "обичајном праву" народњем, а ако је обичајно право народње различито од његовог сватања о добру и злу, онда су правни одношаји у тој држави - болесни".

Ето, ти болесни одношаји наступише данас код нас, па малда не и у свој Европи. Закони данас често друкчије суде, но што народи мисле да је право. Или зар не виђамо сваког дана случајеве, да закон неког остави некажњеног, кога "јавно мњење" најцрње осуђује и - обратно.

Ми с овим не кажемо, да у нашим законима има баш непоштених наредаба. То не! Болесно стање нашег закона лежи поглавито у томе, што се неко огреша и о дух закона, и о "јавно мњење", па му опет зато не може нико ништа.

Знате ли, како се то могло десити? То ћемо одмах казати. Само молимо читаоце, да прођу с нами кроз историју правних одношаја. Неће то бити "ни страшно ни научно", јер ћемо бити јасни и кратки.

У оно време, кад су поједине државе биле неразвијене, кад државе нису имале ни силе ни снаге, да суде и осуђују, није било закона. Мишљење народно о томе, шта је добро а шта зло, прелазило је од оца на сина; те се свакако бар знало, шта је право. Било је дакле права, али као што рекосмо, није било писаног закона. У таквим државама није могло бити ни плаћених судија, но су обе парничне стране изабрале из својих пријатеља суд, и тај је суд решио - парницу. У Албанији, Црној Гори, па и у Боки, постојало је то стање још до пре кратког времена. Црна Гора је данас у добу прелаза, а у Боки Которској је уведен до душе "аустријски законик", али га тадање становништво слабо верма. У обе те земље бирају становници, кад дође до парнице, из приватних људи примирителни суд, и тај суд онда реши ствар онако, како је то по народном сватању и по обичајном праву, право.

Кад се држава развије, онда она узима на себе улогу, да брани права појединаца. Оно што народ држи за право, напише она у параграфе и то постаје - закон, који је обавезан за све. Но и ту нема ни много закона, ни адвоката, а делење правде је измењено у толико, што "изабрани суд", кога бирају парничке странке, суди по писаном закону, и што је његова пресуда - обавезна. Ко се буни против те пресуде, буни се против закона, против државе. Не треба мислити, да су овакви правни одношаји били ваљда у патријархалним и неразвијеним државама, јер би то мишљење било неистинито. Ми такве правне одношаје налазимо у развијеној римској републици па и у Атини, и то баш у добу, кад су те државе стајале на највећем ступњу свога развитка.

Кад су се развиле касте, те свака од њих имаше некакав засебан интерес, онда су се државе морале умешати да бране појединца од неправде и да створе писане законе. У најновије доба тражи се неко "идеално" право. Хтели би да сваки буде једнако суђен, па се држе писаних закона као пијани плота. Створише толико закона да им ни имена не можеш попамтити. Сад су нужне силне научне судије, нужне су читаве гомиле адвоката, а човек сам без њих не може се ни маћи у суду. Па је ли боље? Богме није. Из једног се чуда запало у друго.

Наше суђење изгубило се у пуке - форме. Не суди се по оном што се десило, него се суди чисто по параграфу. А параграф макар да има неколико хиљада, опет се деси у свету још више случаја. Сваки случај мораш данас свести, под неки параграф, сад било лепо или силом све једно је, тек мораш га свести јер иначе се не може судити. И сад је код нашег суђења форма све, а дело ништа. Вешт адвокат скинуће те с вешала, узеће ти имање, затвориће ти радњу, спашће те, ил ће те упропастити. Ко данас има посла са судом нужно је да има право, али је канда још нужније да има доброг адвоката. Пропусти ли тај адвокат најмању ситницу по форми; ти си пропао, али ухвати ли противничког адвоката да је он погрешно у форми онда си добио парницу. А право? То данас долази на другом месту. Можеш ти имати триста пута право, и судије ће ти казати да имаш право, али ће те опет осудити, ако има нека "формална зачкољица".

Наши закони поставише на свим клизавим путевима параграфе. То је законска стража, и ко тим путевима пође наилази на параграфе те - пострада. Али осим главних путева, има у данашњем свету толико стаза и богаза, које воде превари и непоштењу, да закон нема довољно параграфа да поседне и њих. Они, који су писали законе и не познају све те "криве стазице"; те стазе познају само људи, који се верају и глибе по непоштењу. Некада бива да овај или онај додаје преваром до мете, и суд га опази. Али томе по данашњем закону не могу ништа. Препредени зликовац може само да се насмеши и да запита: "О који ли сам се параграф огрешно, молићу"? Ако не нађу такав параграф, не могу му ништа. И такви случајеви бивају чешћи но што се мисли; такви случајеви бивају сваки дан стотинама; има људи, који и не раде ништа друго, но изналазе криве путеве, који воде до туђег имања, а ни којима није постављена параграфска стража.

Узмимо само случај, постоји уговор или обвезница. Живи сведоци, потписани на том уговору, потврђују код суда; како је текла погодба. Међутим је једна од уговарајућих страна, утурила у уговору две три речи, које не могу изврнути. На основу тог тачног уметка, суд одиста мора кад-кад да досуди варалици туђе имање. Суд види да није чист посао; види, да је једна уговарајућа страна ишла на то, да другу страну превари, и не само да тог варалицу не сме да казни, но му још држи страну, и наређује егзекуцију, да ујамчи варалици туђу муку. Суд мора тако да ради, јер је то по данашњем закону, по закону, који суди строго по параграфу. Ко чита извештаје "из суднице", наићи ће врло често на речи, којима

се обраћа председник суда тужиоцу. Те речи гласе често овако: "Господине, суд мисли и сам, да сте ви стварно у праву, суд сматра дело оптуженога за нехонетно и неправо, али с формалне стране не може вам се учинити по вољи. Ми немамо параграфа, по коме би вашег противника могли да - осудимо". Дакле, ко уме да вара у ствари, али да обиђе параграфе и да се не огреши о форму, тај може варати у сред дана, без да му ико може шта учинити. Ето, до тог је нездравог стања дошла наша правда. и зар се онда треба чудити, кад поједини људи, а нарочито Јевреји, и не раде ништа друго, но измишљавају начине, како ће другог преварити, како ће живети о туђем зноју, а да избегну законску казну.

Па шта да се ради? Да-ли да се напише још више параграфа? - Ми мислимо да је параграф и сувише, и да баш отуда и проистиче многа данашња неправда. Могу наши законодавци написати још читава кола закона, па опет неће бити отуда никакве вајде. Варање ће постати можда теже но досад, али је немогуће опасати цео свет и све друштвене одношаје тако с параграфима, да се не може препреден човек кроз те параграфе провући или их обићи?

Па има-ли ту излаза? Изгледа да има. Ето у новије доба вратише се и опет "на оно старо", и установише – пороту. Порота је код нас установљена за штампарске преступе; у Аустрији по већим местима и за кривичне преступе, а у Енглеској и Америци има порота и за цивилне, грађанске преступе. Тамо се доказало на делу, да људи из народа, порота, уме да доноси правичан суд не само о душевном стању оптуженика, но да уме правилно да суди и о заплетеним цивилним, грађанским одношајима.

У пороти су људи из народа, људи, који се не разуму много око параграфа, али је суд у тих људи увек ближи народном сватању о праву и неправу, и ти ће људи обично ослободити онога оптуженог, који се само огрешио о форму, а осудиће увек зликовца, који је у ствари варао.

Да је наше суђење ударило у последње време бољим правцем, то доказују установе разних трговачких и занатлијских гремија, измирителних судова, у којима се не суди по параграфима, него по "обичајном праву", по схватању народњем о праву и неправу.

Ми смо доведе укратко додирнули историју и развитак правних одношаја, и сад можемо да будемо кратки.

Ми се заузимамо за установу пороте, за установу: "суда части". Ти судови не треба да буду "приватни", као неки "примирителни судови", но треба да буду званични, т.ј. да њихова пресуда постане правоваљана, и да се мора извести. Поротници, људи из народа, треба да суде бар у оним стварима, у којима Јевреји и други непоштењаци обично варају и гуле "глуп свет", а због чега им данашњи судови не могу ништа. Тај суд треба да суди по владајућим начелима о праву и поштењу. Он треба према томе да осуди не само глупе, но препредене варалице. Које би ствари имале доћи пред "судом части", то би било лако означити. А да би све оне парнице требало доделити "суду части", у којима се јасно види превара, али само редован суд не може да нађе параграф за зликовца, то се по себи разуме. Јер је то и гриота и срамота, да данас поједини људи на основу непотпуности закона, а под фирмом слободне конкуренције, варају, глобе и пљачкају своје суграђане. Та ако ово овако и на даље устраје пољубаће се код свега поштењег света вера у правду и правицу, вера у поштење и морал, а настаће уверење, да у данашњем друштву могу процветати само хуље и ниткови.

Ми смо тврдо убеђени, да Јевреји само под данашњим хрђавим законима, могу

да цветају и да гуле овај свет. С тога мислимо, да би решење јеврејског питања требало предузети у горњем правцу. Не треба судити и осуђивати само по форми, него по ствари. Треба делење правде тако удесити, да се забрани свако неморално, непоштено, и вараличко дело. Али није доста забранити, но треба створити установе, које ће то срамно дело и казнити. Треба створити установе, према којима би свако морао да се осврће на морал и поштење, а кад Јевреји налете неколико пута на казну и опеку прсте, онда ће пазити да не чине оно, од чега неће имати више користи, но само штете и срамоте.

Види се дакле, да нам предлог нема доведе ничијег протужеврејског. Ми тражимо једнако, али и у ствари праведно суђење за све, па било то Јевреји или не.

Међутим, ми смо тврдо убеђени, да би установе које предлагемо, најнепријатније биле по Јевреје. А зна се већ зашто.

Једино што би изгледало у нашем предлогу протужеврејски, било би то, што по нашем мишљењу Јеврејима не би требало допустити да учествују као судије у пороти, у суду части. Јеврејски назори о поштењу и њихов морал, разликују се од наших назора и морала. Оно што ми држимо за светло и поштено, то Јевреји сматрају у својој души за глупост. Преварити лукаво, а избећи од казне, то је код њих дика.

Неко би могао рећи, да би брисање Јевреја из поротничког списка, било то исто што и неједнакост, а наш устав проглашује једнакост свију грађана. То је истина, али на ту примедбу хоћемо да кажемо ово: А зар варање и гуљење својих суграђана, није такође по уставу, па шта ћемо сад? Валда тек и томе треба доскочити. Ј. Блунчли, највећи бранилац народности вели у својој "општој државној науци" ово: "Свака народност и раса има права да ужива своја сва права и све народносне и моралне особине, само те особине не сму бити противне општим појмовима о поштењу". Јеврејски морал је противан општим појмовима о поштењу, те с тога и нема њима онде места, где се суди по начелима тога поштења ...

Овим смо дошли до краја својих разлагања. Испрва смо хтели да нацртамо само историју стародревног, средовечног и данашњег антисемитизма. Како би требало стати на пут јеврејској покварености, то и не спадаше у ову расправу. Ми смо у најкраћим потезима учинили и то. Тај одељак би требало разрадити, јер је он овако и неодељан и неполиран али опет доста јасно излаже наше назоре.

Ми ћемо се у осталом задовољити и тиме, кад ова наша расправа побуди друге на мишљење, те они израде боље предлоге за решење овог важног питања. А да је крајње време, да се јеврејско питање реши, то ће бар свако увидети.

Јаша Томић